

THOMAS ANDERBERG

Kort svar till Ingmar Persson.

Redaktören för Filosofisk Tidskrift har sänt mig ett inlägg av Ingmar Persson (18 sidor) och bett mig svara så kort som möjligt, helst på några sidor. Det får ske i punktform.

(1) Persson ondgör sig över att jag med ett referat av innehållet försökt rätta till den felaktiga bild han gett av tendensen i min bok *Den mänskliga naturen* (DMN). Tanken var att ge en föreställning om ett arbete som knappast kan förväntas vara känt för flertalet av läsarna av FT, med den huvudsakliga avsikten att ge diskussionen en större grad av intresse än det underhållningsvärde som kan ligga i ett intellektuellt råkurr. I sitt nya inlägg är Persson så upptagen av sitt eget docerande att han inte tar upp ett enda av de bemötanden som jag anförde mot hans invändningar, kanske i förhoppningen att ingen ska minnas det som stått tryckt för några månader sedan (jag hänvisar därmed läsarna till FT 1/95). Han höjer rösten, från en redan decibelstark volym, och blandar upprepningar med nya punkter. Bland annat ifrågasätter han, i bästa Alf Svensson-stil, min docentkompetens med hänvisning till att jag tar upp en uppfattning, utbredd bland djupekologer, och redovisar invändningar mot denna.

Nu är det ju ett beklagligt faktum att man ibland tvingas ta upp dumma ståndpunkter och söka vederlägga dessa (det händer att den känslan infinner sig också när jag skriver dessa rader). I en bok med det uttalade syftet att, med undvikande av fackterminologi och utan krav på förkunskaper, kritiskt granska den argumentering som kännetecknar miljödebatten och visa på förbisedda samband och frågornas vidare dimensioner, blir det nödvändigt att ta upp synpunkter som bara skulle ägnas förakt i ett högre seminarium i filosofi. Ger man sig in i miljödebatten får man finna sig i lite smuts på fingrarna; det viktiga är att inte låta stanken stiga en åt huvudet. Det var bland annat för att

visa på det oriktiga i Perssons påstående att jag skulle hävda att det vore omöjligt att diskutera de globala problemen med hjälp av redan föreliggande etiska teorier som det visade sig nödvändigt att ge ett referat av framställningen i min bok. Efter min kritik av den ekosofiska positionen hamnar jag nämligen i en tämligen traditionell hållning till etiken.

(2) En framställning med ovan omtalade syfte innebär givetvis vissa begränsningar; man tvingas helt enkelt till förenklingar. När olika moraliska teorier ställs upp kan man i ett sådant sammanhang inte ha som mål att ge en komplett bild av tänkbara positioner. Urvalet får bli snävt och syfta till att binda teorierna till det föreliggande ämnet. Målet jag hade i sikte var att få en så stor spridning av teorierna som möjligt givet det begränsade utrymmet, något som i det här fallet kom att innebära en inskränkning till tre modeller (med vissa varianter): en renodlat kvalitativ modell, en renodlat kvantitativ, och en kvantitativ modell med kvalitativa inslag. Syftet var att visa att samtliga dessa modeller har problem när det gäller naturhänsyn, bland annat för att människors faktiska preferenser, värden och mål är så olika och i allför liten grad bestämda av hänsyn till estetiska värden och framtida generationers önskemål.

Mitt urval av modeller kan naturligtvis kritiseras, men hur än vrider och vänder på det kan jag inte se att Perssons kritik, vare sig nu eller i föregående version, ändrar de slutsatser jag drar. Såvida man inte ansluter sig till en apriorisk värdeobjektivism vill det till preferensförändringar eller, i de fall då så är befogat, på riskbedömningar grundade begränsningar, om naturområden ska kunna räddas undan exploatering (se vidare mitt svar i FT 1/95, s 45f). Detta gäller för ö också för Perssons tappning av preferentialismen, en relativistisk variant som på en gång införlivar ett universalism-anspråk och försöker kringgå det, det senare genom att ge ett betydande utrymme för olika handlingsstrategier också för personer som är rationella och välinformerade. Perssons argumentering är dunkel där den inte leder vilse; att hans förslag innebär en underlig omstuvning av en preferentialistisk position försöker han dölja, liksom att det kan visa sig fullt möjligt, givet dessa förutsättningar, att fortsätta exploatera naturområden, förutsatt att detta inte innebär hot mot existensen av just denna mängd preferensbärande. I sin diskussion av värden söker han undvika att ta ställning till *vilka* värden som kommer att väga tyngst i vågskålen när

det är dags att välja: de som innebär förutsättningar för fortsatt liv eller de som tillmötesgår människors estetiska intressen. Och hur väljer vi när valet står mellan, å ena sidan, en värld präglad av fattigdom när det gäller arter och skönhet men inkluderande en mängd tillfredsställda individer och, å andra sidan, en värld rik på arter och skönhet men med många otillfredsställda individer?

(3) Perssons argumentering bygger denna gång, liksom i FT 4/94, på en läsning av DMN där min tentativa slutsats att önskemoralen inte i sig och automatiskt utgör ett stadigt värn av naturen omskrivs så att denna moral *över huvud taget* inte skulle kunna innebära ett försvar för naturen. Hårdragningen framstår som särskilt besynnerlig eftersom det är just på en önskeetik min egen position byggs upp. Positionen inkluderar en önskemaximeringstanke, vilket innebär att inte *varje* naturområde *alltid* kan försvaras – det finns fall då det är bättre att offra ett naturområde, också ett vackert sådant, eftersom offrandet kan innebära tillfredsställelsen av andra önskningar, exempelvis fattiga människors behov av mat. Däremot innebär den *politiska* policy jag ansluter mig till att människors framtida utbredning bör begränsas och att hänsynstagandena till djurs önskningar bör vidgas, *bland annat* utifrån ett riskresonemang.

I anslutning till detta bör det sägas att Persson – som svänger sig med suddiga uttryck som ”biologiska preferenser” – försöker vinna en billig poäng genom att låta bli att skilja på olika värden kopplade till det vida och vaga begreppet ”natur”. Omdaningen av naturen är dock inte bara en fråga om mänskliga installationer på naturskön mark. Naturen är inte något statiskt; liksom djuren omvandlar människorna ständigt miljön, även utan teknologins hjälp. Åtskilliga ingrepp i naturen kan äga rum utan att arters intressen är hotade, sett i ett brett perspektiv, eller utan att man minskar antalet tillfredsställda preferenser, sett på lång sikt. Det stora dilemma är att människan – genom sin ökande utbredning och sin tekniska innovationsförmåga – förändrar miljön i en accelererande takt. Problemet är inte bara att många människor har svårt att fritt forma preferenser; än värre är kanske att så många människor som har denna frihet inte nyttjar den på ett naturvänligt sätt. Att klassen naturintresserade skulle ha ökat sedan andra världskriget, vilket hävdas av Persson, är möjligen sant men svårt att bedöma (här, som i andra faktafrågor rörande natur och kultur avstår Persson från att ange referenser). Frågan är om det gäller i absoluta tal

eller procentuellt, och om det gäller för andra regioner än den nord-europeiska. Hur som helst har de mänskliga preferenserna sedan dess blivit långt fler, medan möjligheterna att tillfredsställa dem med nöd och näppe hittills hållit någorlunda jämn takt. Nu börjar det knaka i fogarna. De svåra valen blir fler, djuren trängs alltmer tillbaka och människorna riskerar att tömma resursbehållarna. Friheten att forma preferenser minskar, liksom möjligheterna att tillfredsställa dem (jämfört med gårdagens situation). Allt fler beslut blir irreversibla, och samtidigt som valmöjligheterna ökar för många i den rika delen av världen (i alla fall på kort sikt) kommer allt fler människors handlingsutrymme att minska i tredje världen. I begreppet 'snöda överlevare', som förekommer i DMN, ligger inget klander mot *dessa* individer. Det är ett sorgligt faktum att människor, genom omständigheter som ofta ligger bortom deras förmåga att omedelbart påverka, kommer att hamna i situationer där existensen blir så trängd att preferenser som riktas mot andra värden får allt mindre utrymme. Det är den situation jag upplevt som hotfull och som vi, som ännu kan välja, bör bemöda oss om att undvika, inte genom att blunda utan genom aktivt engagemang. Däri ligger en moralisk förpliktelse, men till den måste kopplas politiska beslut, och där, fruktas jag, kommer en traditionell liberalism att visa sig otillräcklig.

Naturen är inte oföränderlig, ej heller mänskliga preferenser. Att man hävdar att majoritetsbeslut bör vara vägledande när det gäller sammanläggning av preferenser betyder inte att man i enskilda fall bör undvika att söka vinna opinion för preferenser som syftar till hindrandet av exempelvis en enskild väg, i Skåne eller på andra håll.

(4) Persson anser sig inte finna något resonemang i DMN som skulle stödja tanken att värden endast skulle föreligga hos medvetandeobjekt och således saknas hos växter. Utrymmet tillåter inte några längre citat, men på sidorna 91–93, samt på 96f förs ett resonemang som går ut på detta. Som minsta mätbara komponent nämner jag de önskningar som utgörs av frånvaro av smärta. Persson försöker göra en poäng av det medgivande jag för resonemangets skull är beredd att ge en extrem värnare av växternas väl, då jag skriver att det kanske skulle kunna hävdas att det finns "mer elementära former av välbefinnande som inte direkt kan översättas till smärt- och välbefinnsensationer men ändå ge upphov till önskningar", en tankegång jag omedelbart avfärdar: "Men det får i så fall göras på i dag obefintliga

vetenskapliga grunder, utifrån en oklar misstanke om att man en dag ska finna 'smärtanalogier' hos växter". Jag konkluderar: "Naturligtvis kan man tänka sig att grunda en etik som utgår från djurs och växters skyende av det som är skadligt för dem; normen skulle då bli att människor bör skada naturen så litet som möjligt. Men ett sådant resonemang för man med fördel utifrån antaganden om andra – och medvetna – varelsers välbefinnande." (DMN, s 94). Det bör understrykas att jag till medvetna varelser räknar också djur, utom amöbor och liknande. Handlingsnormen kan däremot endast gälla för varelser som förmår handla moraliskt, det vill säga människor. Att jag i FT 1/95 valde att inte ta upp detta resonemang utan nöjde mig med en generell hänvisning kommer sig av att Perssons argumentering på denna punkt har så litet med texten i DMN att göra att det är näst intill genant att behöva påpeka det.

(5) Persson påpekar att det finns en skillnad mellan vad som är moraliskt rätt och vad som är möjligt att moraliskt efterleva. Mitt resonemang, i DMN och i FT 1/95 går givetvis inte ut på att här inte skulle finnas någon skillnad. Det jag velat göra är att försöka visa, att man vid utformningen av en tillämpbar moralisk teori – det vill säga, vid utformningen av en teori för hur man bör handla – också måste ta hänsyn till vad som är praktiskt möjligt, både individuellt – vad människor optimalt kan göra – och kollektivt – vad människor i nuvarande sociala situation förmår göra. I valet mellan teorier kommer utförbarheten att få en väsentlig roll. Om en moralisk teori anbefaller något som inte kan utföras är det inte bara en praktisk svårighet; det innebär också en invändning mot själva teorin, eftersom moralen begreppsmässigt är relaterad till vad som bör göras.

(6) Till sist några ord om tonlägen. Persson använder sig av en formuleringskonst som inte precis utmärker sig genom diskretion och försynta ordval. Mot bakgrund av att han heller inte bemödar sig särskilt noga om att referera rätt får man uppbåda ett stort mått tålmod för att inte falla in i samma idiom och låta ilskan diktera ens svar. I mitt svar i FT 1/95 höll jag igen, med undantag av en parentetisk passage (som Persson inte verkar ha förstått). Denna formulering gör Persson nu ett stort nummer av. Men den prinsessa som placerar sprängladdningar i andras källare kan knappast vinna sympati för sina snyftningar när hon småningom finner en ärta under madrassen.